

УДК 159.9+316.472.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2023.2.5>

Скнар О. М.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології політичної поведінки молоді

Інститут соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

e-mail: oksanasknar1@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7883-680X

Researcher ID: www.researcherid.com/rid/V-3239-2017

ДО СТВОРЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДІ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Актуальність дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді зумовлена усвідомленням наявної проблеми адаптування та інтеграції як внутрішньо переміщених осіб до інших соціокультурних традицій, так і «корінного» населення регіонів до нових умов життя та необхідності пошуку шляхів і засобів екологічного сприяння цим процесам. Загострюється питання про ресурси впливу державної освітньої політики на вирішення таких питань, як: важливість врахування етно-культурних особливостей населення різних регіонів України з їх самобутністю і рівноцінністю; потенціал об'єднання (а не протиставлення) багатоетнічного українського народу у націю; сприяння інтеграції до єдиної політичної нації зі збереженням етно-культурної ідентичності молоді; відповідність інтересам і особистості, і суспільства, і держави. Викладено логіку конструювання методичного інструментарію для вивчення регіональних особливостей культурної ідентифікації студентської та учнівської молоді України. Визначено, що вона передбачає кілька послідовних кроків, що витікають один із одного: виокремлення на основі теоретичного аналізу наукових джерел психологічних показників дослідження; їх операціоналізація за допомогою шкал; конструювання суджень (емпіричних індикаторів), що вичерпно розкривають зміст кожної шкали. Окреслено психологічні показники оцінювання регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді: 1) ставлення до культурних цінностей 2) суб'єктивна актуальність національної ідентичності; 3) ставлення до правил та межі прийнятної взаємодії. Представлено результати емпіричного дослідження. За результатами факторного аналізу виділено основні чинники, що визначають регіональні особливості культурної ідентифікації молоді: емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями; цінування – знецінення надбань та традицій власної культури; модальність ставлення до свого народу.

Ключові слова: культурна ідентифікація, молодь, чинники культурної ідентифікації, психологічний інструментарій.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, розв'язана росією проти України, спричинила інтенсивні процеси внутрішньої міграції населення до інших регіонів, що актуалізувало низку ідентифікаційних проблем у населення загалом і молоді зокрема, що стосуються необхідності інтегрування чи адаптування до нових соціо-культурних умов, іншого культурного середовища, що

позначається на ідентичності як ВПО, так і «традиційних» мешканців регіонів. Тому актуальність дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді країни та пошук шляхів залучення консолідуючої, культуротворчої функції освіти для сприяння продуктивному перебігу взаємної адаптації українців без необхідності втрачання етно-культурної самобутності, а також інтеграції до єдиної політичної нації зі збереженням етно-культурної ідентичності молоді не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання такої проблеми, був представлений нами у попередніх статтях [5].

Проведений аналіз засвідчив, що поняття культури правомірно розглядати як контекст, усередині якого конструюються, утворюються ідентичності людини; культура наповнює змістом ідентичність [5–6].

Ідентичність набуває своєї змістовності в просторі культурної спадковості, культурного творення та співіснування людських спільнот [2–3]. Носіями культури є етноси та народи, тому правомірним є застосування поняття *етно-культурної ідентичності* [6; 9]. Ми також виділили 2 основні функції культури, а саме: спадковості та нормативності [5–6].

Ми з'ясували, що культура та соціальні групи, що є її носіями, згідно з І.М. Янгом, забезпечують контекст, усередині якого формуються ідентичності людини. При цьому культура може розглядатися як частина того, що відрізняє одну групу від іншої, як контекст, в якому конструюються ідентичності [10]. В Україні існує культурне різнобарв'я і відмінності між групами населення, які мешкають у різних регіонах країни. Йдеться про співіснування різних регіональних субкультур та їх носіїв (з характерними регіональними етно-культурними ознаками) в одному суспільстві, в єдиному правовому, економічному, соціальному полі. Спираємось на думку М.М. Слюсаревського про необхідність просування ідеї «...територіально-культурного розмаїття України як ціннісного імперативу, що є джерелом сили, а не слабкості єдиної у світоглядному, політичному та ментальному сенсах української нації» [7].

Ми виходимо із визначення ідентичності, сформульоване Е. Еріксоном, як «самоототожнення», що має соціально-культурний ґрунт [8]. Спираємось на визначення культурної ідентифікації як процесу самоототожнення особистості з певною культурою, який передбачає раціональне усвідомлення своєї причетності до етно-культурної групи та емоційно-ціннісне переживання приналежності до неї [1].

Мета статті – викласти логіку конструювання методичного інструментарію вивчення регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді України.

Результати дослідження. Передусім викладемо етапи створення інструментарію дослідження.

Спочатку, на I етапі, нами була розроблена теоретична модель дослідження регіональних особливостей культурної ідентифікації учнівської та студентської

молоді як чинника державної освітньої політики. Ґрунтуючись на теоретичному аналізі зарубіжних і вітчизняних наукових джерел, ми визначили основні поняття дослідження, виділили параметри та психологічні показники дослідження [6].

Метою нашого емпіричного дослідження є виявлення регіональних особливостей культурної ідентифікації студентської молоді, які можуть враховуватись у державній освітній політиці.

Виходячи із мети нашого дослідження, нами сформульовано низку завдань, що сприятимуть досягненню кінцевої мети дослідження. А саме:

– визначити систему показників та індикаторів, розробити методичне забезпечення для діагностики регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді;

– виявити регіональні особливості культурної ідентифікації студентської молоді;

– розробити рекомендації щодо здійснення державної освітньої політики, які ґрунтуватимуться на врахуванні регіональної специфіки культурної ідентифікації молоді.

Для проведення емпіричного дослідження потрібно насамперед розробити методичний інструментарій, адекватний меті, що дозволить коректно та ефективно реалізувати визначені завдання. А для цього, своєю чергою, необхідно виокремити показники та індикатори.

Отже, нами були обґрунтовані та виокремлені психологічні **показники**, за якими будемо оцінювати особливості культурної ідентифікації студентської та учнівської молоді різних регіонів країни. До них було віднесено такі: 1) ставлення до культурних цінностей (культурної спадщини, мови, національних символів, святинь, території); 2) суб'єктивна актуальність національної ідентичності (причетність та підтримка національних звичаїв і традицій, переживання приналежності до спільноти (гордість чи сором, повага чи зневага) та до території проживання нації); 3) ставлення до правил взаємодії та межі прийнятного у взаємодії (локус відповідальності, норми співжиття, способи взаємодії, норми емоційності, моральні норми) [5–6]. Показники лягли в основу авторського психосемантичного опитувальника, розробленого нами на наступному етапі нашого дослідження.

Наступним етапом нашої науково-дослідної роботи стала **розробка моделі емпіричного дослідження** регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді. Вона презентує психологічні показники, шкали, методи й інструментарій дослідження та описана нами в окремій публікації.

Після цього – розробка коректного методичного **інструментарію** для проведення емпіричного дослідження. Виходячи із мети і завдань нашого дослідження та спираючись на розроблену модель, й було **сконструйовано авторський психосемантичний опитувальник**. Стандартизовано процедуру проведення, уніфіковано інструкцію та бланк. Опитувальник має високу внутрішню валідність,

оскільки спирається на сучасну, науково обґрунтовану і методологічно вивірену теоретичну модель.

Ми сформулювали 15 суджень (емпіричних індикаторів), які описують вияв тих чи інших особливостей настановлень і ставлень молоді до культурних цінностей, а також дій щодо підтримки національних звичаїв і традицій, емоційного переживання приналежності до спільноти (по 5 суджень на кожну шкалу). Розроблений нами семантичний диференціал отримав назву «Регіональні особливості культурної ідентифікації молоді».

Респондентам пропонувалось оцінити ступінь своєї згоди по кожному запропонованому твердженню, користуючись при цьому 5-бальною шкалою, де: 1 – ні (повна незгода); 2 – скоріше ні, ніж так; 3 – важко сказати; 4 – скоріше так, ніж ні; 5 – так (сильна згода).

У дослідженні взяли участь 795 респондентів віком від 16 до 35 років – учнівська та студентська молодь закладів вищої та середньої освіти з п'яти регіонів країни: центрального, східного, західного, південного та північного.

Для **обробки** отриманих первинних емпіричних даних застосовувались:

1) методи математичної статистики (зокрема, факторний аналіз, який здійснювався методом головних компонент з наступним обертанням факторного простору Varimax). Для оцінки статистичної значущості факторів використано критерій Хамфрі;

2) пошук значущих відмінностей (підтверджених критерієм Краскела-Уолліса).

За результатами факторного аналізу, який дозволив провести більш глибокий аналіз отриманих емпіричних даних, були виокремлені основні чинники, які визначають регіональні особливості культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді України. У цій статті представимо окремі результати дослідження, отримані на основі аналізу загального масиву даних.

Розглянемо отримані результати. У результаті факторного аналізу масиву даних опитування учнів та студентів країни виділено 3 значущих фактори, які пояснюють 54,5% внеску в загальну дисперсію ознак.

За змістом шкал, які утворили *перший*, найбільш значущий фактор (36,7% сумарної дисперсії), ми інтерпретували його як **емоційно-ціннісне переживання зв'язку з культурними традиціями**. До нього увійшли такі судження:

Народна творчість та святково-обрядова культура близька мені по духу	0,804
Я відчуваю особливу єдність зі своїм народом, коли слухаю музику з елементами автентичного народного співу	0,748
Долучаючись до підтримки національних традицій, я відчуваю спорідненість зі своїм народом	0,739
Народні традиції з дитинства органічно вплетені в моє життя та є його важливою частиною	0,702
Я цікавлюся історією, культурою свого народу	0,687
Серед моїх улюблених авторів чимало українських митців (письменників, поетів, музикантів тощо)	0,617
Традиційні народні пісні сьогодні вже нікому не цікаві	-0,486

У цьому факторі, на нашу думку, представлені загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації молоді. Йдеться про переживання емоційної спорідненості з українською (народною) культурою, відчуття єднання з народом через елементи творчості та народні традиції, залученість до культурного життя та усвідомлення особистої відповідальності за збереження і продовження звичаїв, традицій свого народу.

Якщо перший фактор описує загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації української молоді, то решта факторів розкривають аспекти, що сприяють чи перешкоджають їй.

Другий фактор (10,0% дисперсії) ми інтерпретували як **знецінення надбань та традицій української культури**. Він наповнений твердженнями:

Українська культура (література, музика, мистецтво) нічого особливо цінного не привнесла у світ	0,663
Традиції народу сьогодні – це формальне виконання якихось обрядів, ритуалів (як колядки, щедрівки тощо) без змісту і сенсу	0,605
Нам варто орієнтуватись на культурні традиції успішних країн	0,576
Українцю необов'язково поважати звичаї, духовні традиції й культурний спадок країни. Головне – дотримуватись законів	0,519

До цього фактора увійшли судження, що демонструють відсутність усвідомлення цінності надбань української культури як такої, маркування власних культурних традицій як формальних і беззмістовних. Ідеться про знецінення, неповагу, нехтування чи відмову від культурних звичаїв народу, коли «своє» оцінюється як погане, нецікаве, не цінне і не варте уваги і поваги, і як наслідок – прагнення орієнтуватись на досвід інших країн, який вважається більш успішним. Маємо констатувати, що ціннісний вимір культурної ідентифікації молоді (як наявність позитивних чи негативних конотацій приналежності до певної етно-культурної групи), проявлений у цьому факторі через негативно забарвлені конотації та змісти. Такі ціннісні настанови, на нашу думку, перешкоджають позитивній культурній ідентифікації молоді.

Ми вважаємо, що таке негативне оцінювання українських культурних надбань, здобутків і традицій може бути наслідком чи відголоском давньої політики насадження в нашу культуру комплексу меншовартості, який послідовно впроваджувався шляхом поширення імперських російських наративів, в яких возвеличувалися російські творці і митці, а українське довгий час маркувалося як провінційне, «сільське», недолуге, «гірше», не яскраве, не величне, низькопробне, дешеве, другосортне і т.д.

Наступний, *третій*, фактор (внесок у сумарну дисперсію – 7,8%), названий нами **модальність ставлення до свого народу**, презентовано такими висловлюваннями:

Мене надзвичайно зачіпає, коли чую щось образливе чи зневажливе стосовно свого народу	0,735
Мені стає соромно, коли я стикаюся з недосконаlostями, «вадами» чи звинуваченнями свого народу	0,692
Я сповнена(ний) гордості за видатні досягнення свого народу в культурі, спорті, науці, техніці	0,592

Як відомо, емоційна значущість групового членства – важлива сторона процесу ідентифікації загалом і етно-культурної зокрема (див. [4; 9]). Так, емоційний компонент ідентичності полягає в переживанні молоддю факту своєї приналежності до групи чи певної етно-культурної спільноти у формі різних почуттів – від любові, ненависті, гордості, шани, поваги, з одного боку, і до образи, сорому, страху, приниження і т.д. – з іншого. Іншими словами, йдеться про емоційне «приєднання», емоційно-ціннісну оцінку, власне так звані «національні» почуття, що поділяються членами спільноти. Модальність цього ставлення визначає ступінь прихильності до свого народу, бажання приналежності, емоційне прийняття – неприйняття своєї етно-культурної групи. Так, переважання позитивних почуттів щодо неї свідчить про її привабливість, задоволеність від членства в ній, бажання приналежати. І, відповідно, навпаки, переважання негативно заряджених почуттів може бути свідченням розчарувань, «говорити» про непривабливість власної нації та вести до процесів, протилежних солідаризації – відчуження, відсторонення тощо.

У нашому дослідженні, як видно зі змісту цього фактора, було виявлено наявність амбівалентних національних почуттів у респондентів. Молодь артикулює небайдужість, вразливість, емоційне залучення і чутливість до етно-культурного контексту. Водночас можна констатувати наявність як позитивно заряджених переживань, пов'язаних із відчуттям приналежності до свого народу, нації, таких як гордість, пишання тощо, так і «негативно» забарвлених (сорому, ніяковіння тощо). Тож ставлення молоді (позитивна чи негативна оцінка) до факту своєї приналежності до групи, яке відображає емоційно-ціннісний компонент ідентичності, не є на сьогодні сталими і визначеними, а є, скоріше, суперечливими й амбівалентними.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Логіка конструювання методичного інструментарію для вивчення регіональних особливостей культурної ідентифікації молоді передбачає кілька послідовних етапів, таких як: 1) виокремлення психологічних показників дослідження та їх операціоналізація за допомогою шкал; 2) розробка моделі емпіричного дослідження; 3) конструювання суджень (емпіричних індикаторів), що вичерпно розкривають зміст кожної шкали.

За результатами факторного аналізу отриманих емпіричних даних виділено основні чинники, які визначають регіональні особливості культурної ідентифікації учнівської та студентської молоді: 1) зв'язок з українською (народною) культурою; 2) цінування – знецінення надбань та традицій власної культури; 3) одальність ставлення до свого народу.

Встановлено, що перший фактор описує загальні позитивні характеристики культурної ідентифікації молоді, тоді як решта факторів розкривають аспекти, що сприяють чи перешкоджають їй.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні регіональних особливостей культурної ідентифікації української молоді та розробці рекомендацій для державної освітньої політики, яка б враховувала цю специфіку.

Список використаних джерел і літератури

1. Бойко В.А. Тенденції у змінах структури соціальних ідентичностей у ситуації нестабільності. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2010. № 45. С. 147–154.
2. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. з англ. Київ : Темпора, 2012. 304 с.
3. Гнатенко П., Павленко В. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. Київ, 1999. 466 с.
4. Скар О.М. Досвід використання проєктивної методики незавершених речень для вивчення громадянської та національної самоідентифікації молоді. *Простір арт-терапії*. Київ : Золоті ворота, 2017. Вип. 1 (21). С. 75–95.
5. Скар О.М. До питання про культурну ідентичність сучасної молоді України: постановка проблеми. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі* : збірник матеріалів круглого столу, 20 жовтня 2022 року / ред. А.Б. Коваленко, І.В. Остапенко. Київ : Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2022. 78 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733041>.
6. Скар О.М. Регіональні особливості культурної ідентифікації української молоді в контексті державної освітньої політики: проблематизація та базові поняття. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі* : збірник матеріалів II круглого столу, м. Київ, 19 жовт. 2023 р. / ред. А.Б. Коваленко, І.В. Остапенко. Київ : Міленіум, 2023. С. 105–116.
7. Слюсаревський М.М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні відповіді і виклики. Науково-аналітична доповідь. 2022. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/.pdf>
8. Erikson E. Identity, youth and crisis. New York : W.W. Norton Company, 1968. 338 p.
9. Phinney J.S. Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*. 1990. Vol. 108. P. 499–514.
10. Young I.M. Justice and the Politics of Difference. Princeton : Princeton University Press, 1990. 304 p.

References

1. Boiko, V.A. (2010). Tendentsii u zminakh struktury sotsialnykh identychnosti u sytuatsii nestabilnosti [Trends in changes in the structure of social identities in a situation of instability]. *Social technologies: topical issues of theory and practice*, 45, 147–154.
2. Hibernau, M. (2012). *Identychnist natsii* [Identity of nations]. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
3. Hnatenko, P., & Pavlenko, V. (1999). *Identychnist: filosofskyi ta psykhologichnyi analiz* [Identity: philosophical and psychological analysis]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Sknar, O.M. (2017). Dosvid vykorystannia proektyvnoi metodyky nezavershenykh rechen dlia vyvchennia hromadianskoi ta natsionalnoi samoidentyfikatsii molodi [The experience of using the projective methodology of incomplete sentences to study the civic and national self-identification of young people]. *The space of art therapy*. Kyiv: Zoloti vorota, 1 (21), 75–95 [in Ukrainian].
5. Sknar, O.M. (2022). Do pytannia pro kulturnu identychnist suchasnoi molodi Ukrainy: postanovka problemy [On the Question of the Cultural Identity of Contemporary Youth in Ukraine: Problem Statement]. *Problems of personal identity development in the educational space: Materials of the round table on October 20, 2022*. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733041> [in Ukrainian].
6. Sknar, O.M. (2023). Rehionalni osoblyvosti kulturnoi identyfikatsii ukrainskoi molodi v konteksti derzhavnoi osvithoi polityky: problematyzatsiia ta bazovi poniattia [Regional Peculiarities of

Cultural Identification of Ukrainian Youth in the Context of State Educational Policy: Problematization and Basic Concepts]. Problems of personal identity development in the educational space: Materials of the II round table on October 19, 2023. Kyiv: Milenium, 105–116 [in Ukrainian].

7. Sljusarevskyi, M.M. (2022). Sotsialno-psykholohichni stan ukrainskoho suspilstva v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia: nahalni vidpovidi i vyklyky [Social and Psychological State of Ukrainian Society in the Context of a Full-Scale Russian Invasion: Urgent Responses and Challenges]. Scientific and analytical report. Retrieved from: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/.pdf> [in Ukrainian].

8. Erikson, E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W.W. Norton Company.

9. Phinney, J.S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, Vol. 108, 499–514.

10. Young, I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Sknar O. M.

Candidate of Psychological Sciences, Senior Research Associate at the Laboratory for Youth Political Behaviour

Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

TOWARDS CREATING TOOLS FOR STUDYING THE CULTURAL IDENTIFICATION OF YOUTH IN DIFFERENT REGIONS OF UKRAINE

The relevance of the study of regional peculiarities of cultural identification of young people is due to the awareness of the existing problem of adaptation and integration of both internally displaced persons to other socio-cultural traditions and the “indigenous” population of the regions to new living conditions and the need to find ways and means of environmental assistance to these processes. The question of the resources of influence of the state educational policy on solving such issues as: the importance of taking into account the ethno-cultural characteristics of the population of different regions of Ukraine, with their identity and equality; the potential of uniting (rather than opposing) the multi-ethnic Ukrainian people into a nation; promoting integration into a single political nation while preserving the ethno-cultural identity of young people; meeting the interests of the individual, society and the state. The logic of constructing methodological tools for studying the regional peculiarities of cultural identification of students and pupils of Ukraine is outlined. It is determined that it involves several successive steps that follow from each other: allocation of psychological indicators of the study on the basis of theoretical analysis of scientific sources; their operationalization with the help of scales; construction of judgments (empirical indicators) that exhaustively reveal the content of each scale. The psychological indicators for assessing the regional peculiarities of youth cultural identification are outlined: 1) attitude to cultural values; 2) subjective relevance of national identity; 3) attitude to the rules and boundaries of acceptable interaction. The results of an empirical study are presented. Based on the results of the factor analysis, the main factors that determine the regional peculiarities of youth cultural identification are fined: emotional and value experience of connection with cultural traditions; appreciation – depreciation of the achievements and traditions of one’s own culture; modality of attitude towards own people.

Key words: cultural identification, youth, factors of cultural identification, psychological tools.